

บทที่ 1

บทนำ

ปัญหาและความเป็นมาของปัญหา

สังคมไทยในอดีตรัฐมีหน้าที่ป้องกันประเทศจากอริราชศัตรู รักษากฎหมายและดูแลความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ ส่วนหน้าที่อื่นๆ เช่น การศึกษา การสาธารณสุข การเกษตร การคมนาคม ชุมชนเป็นผู้ที่มีบทบาททั้งสิ้น รัฐแทบจะไม่เข้ามาเกี่ยวข้อง เนื่องจากข้อจำกัดทางกำลังคน และกลไกในการควบคุมของรัฐ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2541 : 135) ต่อมาภายหลังได้เกิดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ ที่ส่งผลกระทบต่อองค์การดำรงอยู่ของชุมชน (ยุคติ มุกดาวิจิตร, อ้างถึงใน ฉฐพงษ์ จิตรนิรันดร์, 2544 : 16-17) ได้แก่ การทำสนธิสัญญาเบาริ่ง ในปี พ.ศ. 2398 การปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 และการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พ.ศ. 2504 การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนในด้านต่างๆ ดังนี้

ด้านเศรษฐกิจ การทำสนธิสัญญาเบาริ่งในปี พ.ศ. 2398 ได้ก่อให้เกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบตลาด ส่งผลให้ชุมชนเกิดการปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิต จากการผลิตแบบยังชีพเป็นการผลิตเพื่อขาย ทำให้ชุมชนต้องพึ่งพิงระบบตลาดที่ไม่มีความแน่นอน อีกทั้งยังใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ ส่งผลให้เกิดปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อม ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่า เป็นต้น

ด้านการเมือง การปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 ก่อให้เกิดการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง มีการแทรกแซงอำนาจทางการเมืองการปกครองจากรัฐส่วนกลางไปสู่ชุมชนท้องถิ่น ผลกระทบคือ ทำให้แบบแผนการดูแลตนเองผ่านระบบเครือญาติ ผู้อาวุโสและอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ภายในชุมชนถูกทำลายไปพร้อมกับสิทธิในการปกครองตนเองของชุมชน

ด้านวัฒนธรรม การแพร่เข้ามาของระบบทุนนิยมทำให้คุณค่าทางวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในแบบแผนการใช้ชีวิตของชาวบ้านในชุมชนถูกทำลายคือ ชาวบ้านมุ่งแสวงหาแต่วัตถุ สะสมความมั่งคั่ง แข่งแย้งชิงดีชิงเด่น ละเลยคุณค่าทางจิตวิญญาณและความสัมพันธ์ที่ดึงามระหว่างเพื่อนมนุษย์

ผลจากเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในอดีต บวกกับความล้มเหลวในการพัฒนาของรัฐที่เน้นเฉพาะผลทางเศรษฐกิจได้สร้างปัญหาเชิงโครงสร้างให้กับสังคมชนบท เกิดภาวะความยากจน ซึ่งเกิดจากการปิดกั้นมิให้ดำเนินวิถีชีวิตตามวัฒนธรรมของตนเอง โดยถูกรอบงำ

จากวัฒนธรรมกระแสหลัก ภาครัฐแย่งชิงทรัพยากรในรูปแบบต่างๆ อันนำมาสู่ความล้มเหลวในการทำเกษตรเชิงพาณิชย์ที่ถูกยึดเหี้ยมจากรัฐ การถูกผนวกเข้ากับกลไกตลาดโดยไม่มีอำนาจต่อรอง และการขาดโอกาสเข้าถึงทรัพยากรของรัฐและสังคม สถานการณ์ดังกล่าวได้สร้างความวิตกกังวลให้เกิดขึ้นโดยทั่วไป เนื่องจากชุมชนชนบทเป็นรากฐานสำคัญแห่งความอยู่รอดของประเทศไทย เป็นที่อยู่อาศัยของประชากรส่วนใหญ่ เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นที่มาแห่งปัจจัย 4 พลังงาน วัตถุดิบทางอุตสาหกรรม สถานที่ท่องเที่ยว รวมทั้งเป็นตลาดผู้บริโภคที่ใหญ่ที่สุดด้วยความอยู่รอดของชุมชนและการฟื้นฟูชุมชนให้เข้มแข็ง จึงเป็นประเด็นที่มีการกล่าวถึงกันอยู่บ่อยครั้ง

กฤษฎา บุญชัย (2541 : 15-20) กล่าวว่าแนวคิดเรื่องประชาสังคม (Civil Society) เป็นแนวคิดที่มีมานาน โดยพัฒนาขึ้นมาพร้อมกับกระบวนการเติบโตของประชาธิปไตยและทุนนิยมในสังคมยุโรปตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 จากการปฏิวัติอุตสาหกรรมและการเติบโตของลัทธิทุนนิยม นำมาสู่การก่อตัวเป็นวัฒนธรรมคนเมือง เป็นชนชั้นกลางที่มีวิถีชีวิตแบบใหม่ จัดความสัมพันธ์ในเชิงแนวนอน มีอำนาจต่อรองทางการเมือง มีบทบาทในการกำหนดนโยบายของสังคม ส่วนแนวคิดประชาสังคมในสังคมไทยนั้น เริ่มจากองค์กรพัฒนาเอกชนร่วมกับชาวบ้านพยายามแสวงหาการพัฒนาในทิศทางใหม่มาแทนการพัฒนากระแสหลักของรัฐ พบว่า สังคมชนบทไทยมีวัฒนธรรมการแก้ไขปัญหาและการจัดการพัฒนาที่มีพลังหรือมีศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาตนเอง ทั้งในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ศักยภาพของชุมชนยังคงปรากฏอยู่อย่างเด่นชัดในทุกด้าน ทั้งด้านการจัดการทรัพยากร ด้านการเกษตร ด้านเศรษฐกิจและด้านการเมือง ดังนั้น ควรเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นได้มีอิสระในการกำหนดวิถีการพัฒนาจากฐานทรัพยากรและภูมิปัญญาของตนเอง จากแนวคิดดังกล่าว ได้มีการผลักดันให้รัฐกำหนดนโยบายสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชน เห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 และรัฐธรรมนูญปี 2540 ที่ได้บรรจุหลักการเรื่องความเข้มแข็งของชุมชนไว้ และภาคราชการก็ได้มีนโยบายสนับสนุนชุมชน ไม่ว่าจะเป็นกระทรวงมหาดไทย สภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและหน่วยงานอื่นๆอีกหลายหน่วยงาน

ชุมชนคีรีวงตั้งอยู่ในตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ประกอบด้วยหมู่บ้าน 4 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 5 บ้านคีรีวง หมู่ที่ 8 บ้านคีรีทอง หมู่ที่ 9 บ้านขุนคีรี และหมู่ที่ 10 บ้านคีรีธรรม ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา (2541 : 140-177) ได้อธิบายถึงการก่อตั้งชุมชนคีรีวงไว้ว่า เริ่มต้นจากพวกไพร่ที่หนีทัพจากไพร่บุรีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอน

ต้นสมัยรัชกาลที่ 1-2 ชักชวนกันหนีภัยขึ้นไปทางเขาหลวงเกาะเรือขึ้นตามสายคลองขุนน้ำ จนกระทั่งถึงที่ราบระหว่างหุบเขาแห่งหนึ่งที่มีภูเขาล้อมรอบไว้หมดทุกด้าน จึงพากันตั้งบ้านเรือน เป็นหย่อมเล็กๆ จากอดีตจนถึงปัจจุบันชาวบ้านศิริวงจัดการปกครองตนเองโดยอาศัยความเป็นญาติ มิตร เนื่องจากความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันเป็นเครือญาติกันทั้งหมด อยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข ตามหลักธรรมคำสอนของศาสนาพุทธ ประกอบอาชีพทางการเกษตรโดยทำสวนผลไม้และสวนป่านานาพรรณ ชาวบ้านเรียกสวนของตนเองว่าสวนสมรม ประกอบด้วยต้นไม้ผลนานาชนิดปะปนกันอยู่บนเชิงเขาขณะที่พื้นที่ราบก็เต็มไปด้วยพืชพื้นล่าง พืชหน้าดิน ไม่ว่าจะเป็นผักพื้นบ้าน สมุนไพรและพืชผักที่ขึ้นเองตามธรรมชาติต่างๆ เนื่องจากที่ตั้งของชุมชนอยู่ลึกเข้าไปในหุบเขา ทำให้เส้นทางการคมนาคมสำคัญคือ เส้นทางน้ำ แต่หลังจากประสบภัยธรรมชาติเมื่อปี พ.ศ. 2505 ได้ทำลายเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่ใช้ติดต่อกับโลกภายนอกลง ชาวศิริวงจึงร่วมกันขุดเจาะภูเขาทำทางเท้าออกสู่โลกภายนอกด้วยตนเอง

ในปี พ.ศ. 2522 ชาวศิริวงได้ทำการรวมตัวจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมา เนื่องจากไม่พอใจการทุจริตในระบบสหกรณ์ของราชการ และต้องการรักษาผลประโยชน์ของสมาชิกชุมชนด้วยความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง ประกอบกับกลไกต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ทำให้ในปี พ.ศ. 2531 กลุ่มออมทรัพย์มีสมาชิกถึง 1,700 คน และมีเงินสะสมสะสมถึง 10,000,000 บาท และในปีนั้นเอง เมื่อชุมชนศิริวงต้องประสบกับอุทกภัยครั้งใหญ่ ซึ่งสร้างความเสียหายให้แก่หมู่บ้านอย่างมหาศาลทั้งชีวิตและทรัพย์สิน ครั้งนั้นกลุ่มออมทรัพย์ได้กลายเป็นกลไกทางเศรษฐกิจและสังคมที่ช่วยแก้ไขปัญหาแทนรัฐ ชาวศิริวงสามารถพลิกฟื้นชีวิตความเป็นอยู่ของตนขึ้นมาได้ใหม่ด้วยความรัก เอื้ออาทร ความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชุมชนและการบริหารจัดการในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพจนกลุ่มได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย

ปัจจุบันชุมชนศิริวงมีกลุ่มกิจกรรมที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน หลายกลุ่มด้วยกัน เช่น กลุ่มหัตถกรรมจักสาน กลุ่มทุเรียนกวน กลุ่มมัดข้อมลีสระมชาติ กลุ่มไบไม้บ้านศิริวง กลุ่มบ้านสมุนไพรและชมรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านศิริวง กลุ่มเหล่านี้จัดตั้งกลุ่มขึ้นมา เพราะเล็งเห็นถึงการรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นและการนำมาแปรรูปให้เกิดประโยชน์ ทั้งยังช่วยให้สมาชิกชุมชนมีงานทำ มีรายได้เพิ่ม ลดปัญหาสังคมที่จะเกิดขึ้น ได้แก่ ปัญหาการว่างงาน ปัญหาความยากจน ปัญหาการอพยพย้ายถิ่นและปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ชุมชนศิริวงนั้นสามารถกล่าวได้ว่าเป็นชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้โดยอาศัยความร่วมมือของชาวบ้านในชุมชน การเล็งเห็นถึงศักยภาพในการพึ่งตนเองอาศัยกระบวนการเรียนรู้ การติดต่อสื่อสาร และการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ชุมชนศิริวงจึงมีความเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะเป็นพื้นที่ใน

การศึกษาการก่อตัวและกระบวนการประชาสังคม เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์กับชุมชนอื่นต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

ในการวิจัยเรื่องการก่อตัวและกระบวนการประชาสังคม : กรณีศึกษาชุมชนคีรีวง ตำบลท่าโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย 2 ประการ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อการก่อตัวของกระบวนการประชาสังคมในชุมชน คีรีวง ตำบลท่าโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. เพื่อศึกษากระบวนการประชาสังคมในชุมชนคีรีวง ตำบลท่าโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช

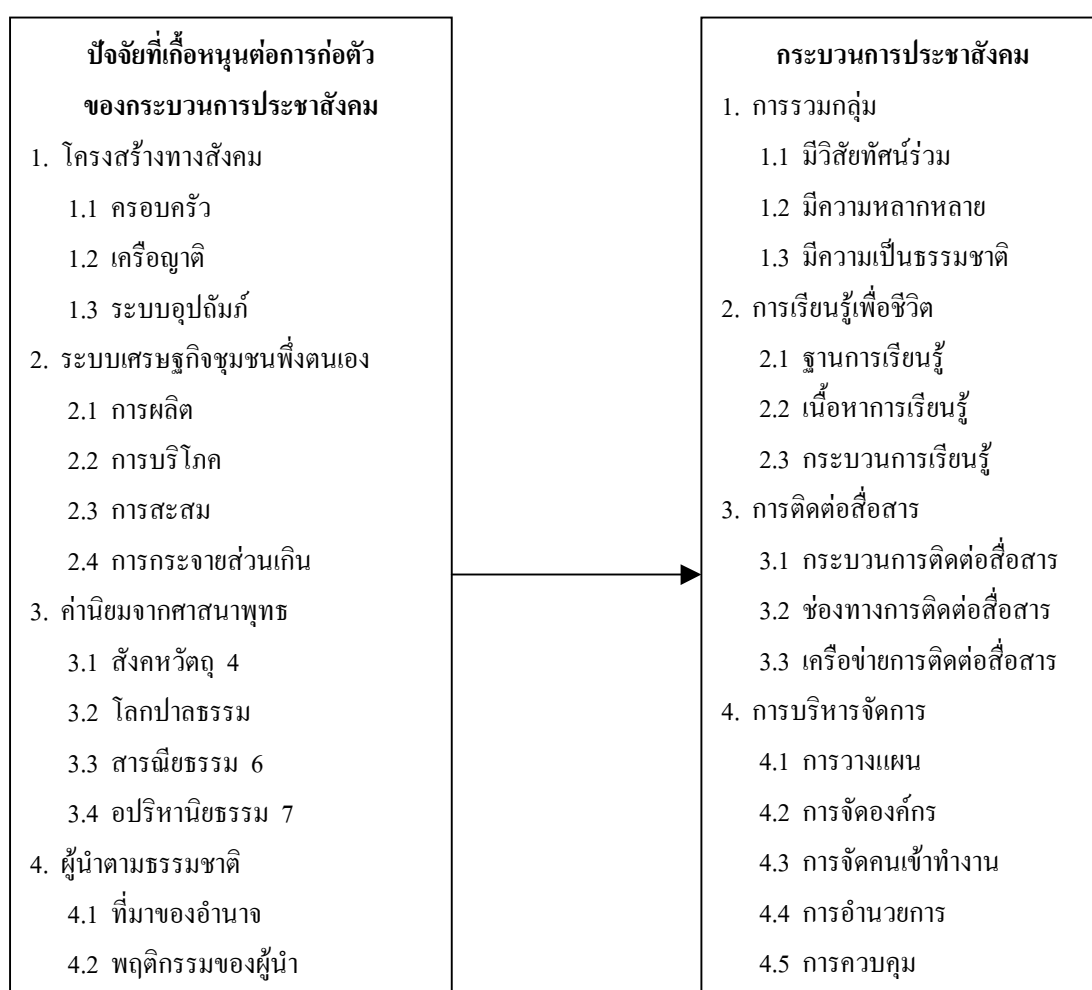
ข้อสันนิษฐานการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยเรื่องการก่อตัวและกระบวนการประชาสังคม : กรณีศึกษาชุมชนคีรีวง ตำบลท่าโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นแบบแผนในการวิจัย ผู้วิจัยจะมีการปรับเปลี่ยนข้อสันนิษฐานหรือสมมติฐานชั่วคราว (Working Hypothesis) อยู่ตลอดเวลา ในช่วงของการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อพัฒนาและพิสูจน์ว่าเป็นไปตามสมมติฐานหรือไม่ โดยในขั้นต้นผู้วิจัยได้ตั้งข้อสันนิษฐานการวิจัยหลักเบื้องต้น 2 ประการ ดังนี้

1. ปัจจัยโครงสร้างทางสังคมแนวราบ ปัจจัยระบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ปัจจัยค่านิยมจากศาสนาพุทธและปัจจัยผู้นำชุมชน เป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อการก่อตัวของกระบวนการประชาสังคมในชุมชนคีรีวง ตำบลท่าโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. กระบวนการประชาสังคมในชุมชนคีรีวง ตำบลท่าโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราชนั้น เริ่มต้นจากการรวมกลุ่มของคนในชุมชน โดยสมาชิกจะต้องมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน มีความหลากหลายและเป็นธรรมชาติในการรวมกลุ่ม เมื่อเกิดกระบวนการรวมกลุ่มแล้วต้อง

อาศัยการเรียนรู้ภายในชุมชนเป็นกลไกในการทำงานกลุ่ม อีกทั้งยังมีการติดต่อสื่อสารและการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ

จากข้อสันนิษฐานการวิจัยดังกล่าว สามารถนำเสนอกรอบแนวคิดเป็นต้นแบบความสัมพันธืได้ดัง ภาพประกอบ 1

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ความสำคัญและประโยชน์ของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยคาดว่าจะได้รับประโยชน์จากการวิจัย ดังนี้

1. เพื่อได้ทราบถึงปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อการก่อตัวของกระบวนการประชาสังคมในชุมชนคีรีวง ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. เพื่อได้ทราบถึงกระบวนการประชาสังคมในชุมชนคีรีวง ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช
3. เพื่อนำข้อมูลและข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาใช้เป็นแนวทางในการสร้างประชาสังคมในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ โดยนำไปปรับใช้ในพื้นที่ตามความเหมาะสม

ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ มีขอบเขตการศึกษาในด้านต่างๆ ดังนี้

1. พื้นที่ที่ทำการศึกษา ได้แก่ ชุมชนคีรีวง ประกอบด้วย หมู่ที่ 5 บ้านคีรีวง หมู่ที่ 8 บ้านคีรีทอง หมู่ที่ 9 บ้านขุนคีรีและหมู่ที่ 10 บ้านคีรีธรรม ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. ประชากรที่ใช้ในการศึกษาคือ ประชากรกลุ่มเป้าหมายที่อาศัยอยู่ในชุมชนคีรีวง ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช
3. เนื้อหาที่ศึกษาคือ ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อการก่อตัวของกระบวนการประชาสังคม และศึกษากระบวนการประชาสังคมในชุมชนคีรีวง ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช

นิยามศัพท์เฉพาะ

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้อธิบายนิยามศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยไว้ ดังนี้

1. ปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อการก่อตัวของกระบวนการประชาสังคม หมายถึง ปัจจัยพื้นฐานต่างๆที่มีอยู่แล้วภายในชุมชน ที่เป็นตัวสนับสนุนให้กระบวนการประชาสังคมเกิดขึ้น ดังนี้
 - 1.1 ปัจจัยโครงสร้างทางสังคมแนวราบ หมายถึง องค์ประกอบต่างๆของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน เนื่องจากสถาบันครอบครัวและเครือญาติ ผ่านระบบอุปถัมภ์ที่มีอยู่ภายในชุมชน

1.2 ระบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง หมายถึง คนในชุมชนสามารถจัดรูปแบบการผลิต การบริโภค การสะสมและกระจายส่วนเกินได้อย่างสมดุล โดยมีต้องพึ่งพิงกลไกตลาด

1.3 ค่านิยมจากศาสนาพุทธ หมายถึง ค่านิยมที่เกิดจากคำสอนของศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นศาสนาที่คนในชุมชนให้ความนับถือ และมีคำสอนเกี่ยวกับการทำงานเพื่อการพัฒนาสังคม คือ สังกหัตถ์ 4 โลกपालธรรม สารณียธรรม 6 และอปริหานิยธรรม 7 เป็นหลักธรรมคำสอนที่ส่งเสริมให้ชุมชนที่เข้มแข็ง ส่งเสริมความเป็นปึกแผ่นหรือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน สร้างจิตวิญญาณของความผูกพันต่อชุมชน สนับสนุนการพึ่งตนเอง และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่พึ่งพา

1.4 ผู้นำชุมชน หมายถึง ผู้นำของคนในชุมชนที่ได้รับการยอมรับว่ามีความสามารถในการเป็นผู้นำคนในชุมชนได้ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

2. กระบวนการประชาสังคม หมายถึง วิธีการหรือขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ดังนี้

2.1 การรวมกลุ่ม หมายถึง การที่กลุ่มคนในสังคมทำการรวมตัวกันอย่างหลากหลาย เนื่องจากมีความต้องการ วัตถุประสงค์ เป้าหมายที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นไปในทิศทางเดียวกัน โดยมีความเป็นธรรมชาติในการรวมกลุ่ม ปราศจากการจัดตั้งจากรัฐ

2.2 กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนเพื่อแสวงหาวิธี หรือหนทางในการแก้ไขปัญหา นั่น เป็นเรียนรู้จากปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงหรือเรียนรู้จากประสบการณ์ของคนอื่น โดยผ่านการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและนำไปปฏิบัติจริง

2.3 การติดต่อสื่อสาร หมายถึง มีการติดต่อสื่อสารผ่านเครือข่ายหรือกลไกที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน ซึ่งกระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร มีช่องทางในการส่งข่าวสาร

2.4 การบริหารจัดการ หมายถึง การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพหรือวิธีการที่จะให้ได้มาซึ่งความสำเร็จตามที่ชุมชนได้ตั้งเป้าหมายไว้ ซึ่งประกอบด้วยหน้าที่หลักคือ การวางแผน การจัดองค์กร การจัดคนเข้าทำงาน การอำนวยความสะดวก การควบคุม